

12. Нетудихаткін А. В. Середино-Будський район. Доли людей та поселень краю. Суми: ПКП «Еллада-S», 2009. 400 с.
13. Перетятко Е. Учеба и труд вместе живут // Колхозное слово. 1963. № 114 (244). С. 2.
14. Полозок И. Перед новым учебным годом // Знамя труда. 1966. № 105 (4151). С. 2.
15. [РАТАУ]. Большое внимание строительству детских дошкольных учреждений // Колхозная правда. 1961. № 72 (3304). С. 1.
16. Сидельников Е. Эстафета школьников и пионеров // Знамя труда. 1966. № 137 (4183). С. 4.
17. Слюсарева Є. О. Интерв'ю з Марією Васи́лівною Слюсаревою // Суспільно-політичні процеси на українських землях: історія, проблеми, перспективи: матер. VII Всеукр. наук. -практ. конф. (Суми, 21 квітня 2020 р.) / редкол. : В. М. Влащенко, с. І. Дегтярьов та ін. Суми: СумДУ, 2020. С. 66 – 74.
18. Снегин П. Для дружбы нет границ // Знамя труда. 1966. № 135 (4181). С. 1.
19. Снитко Л. Учимся сами, учим других. На образование // Знамя труда. 1968. № 145-146 (4503-4504). С. 2.
20. Чухно В. Е. История населённых пунктов Украины: Середино-Будский район Сумской области. Киев:Інтерсервіс, 2013. 354 с.

Терех М. І.

Друкарня Петра Прокоповича

У XIX столітті бджільництво в Україні досягло найвищого розвитку в порівнянні з іншими регіонами Росії. Визначним осередком розвитку бджільництва завдячуючи видатному пасічнику Петру Івановичу Прокоповичу та випускникам його школи були Батурина та Конотоп.

Навчальний заклад, що мав назву «Школа бджільництва» офіційно було відкрито 1 листопада 1828 року [1, с. 87]. Засновник школи бджільництва – відставний поручик Петро Іванович Прокопович. Основне завдання школи, як писав Прокопович, – навчити учнів дбайливому збереженню бджіл і назавжди викоринити звичай безжалісного їх вбивання під час видобування меду. Це був єдиний навчальний заклад Російської імперії, де українські школярі навчалися рідною українською мовою [2, с. 261].

Два перших роки школа існувала в селі Митченки поблизу Батурина. У 1830 році очікувалася велика кількість учнів, але розмістити їх усіх в Митченках не було ніякої можливості. Саме

тоді знаменитий пасічник купує в землевласника Соломки Пальчиківський хутір, що раніше належав генеральному писарю Пилипу Орлику. Він мав площу 80 десятин орної, сінокісної і заболоченої землі. Хутір був розташований в 8-ми верстах від Батурина, в 12 верстах від Митченка. З півночі знаходилось село Пальчики, з півдня було с. Городище, із заходу – чагарники та болотиста заплава річки Доч. Того ж літа на хутір була переведена і школа, в якій навчався 51 учень. Щоб осушити куплену землю, під керівництвом Петра Івановича його робітники копають сажалки, канали, обсаджують їх деревами, червоною лозою, прокладають осушувальні дерев'яні труби, які було видно ще у 1925 році.

В промові, виголошеній учням при відкритті школи бджільництва, П. І. Прокопович сказав: «я вирішую к майбутньому 1829 році приступити до видання моїх записок про бджільництво» [3, с. 45]. Він доповідав керівництву Міністерства державного майна, Імператорського вільного економічного товариства, Імператорського Московського товариства сільського господарства, що для якісного навчання учнів в школі необхідні друковані підручники з основних предметів. Друкованих підручників з бджільництва на той час в Російській імперії не було зовсім. Для викладання уроків бджільництва в школі використовуються записки (уроки), які складає П. Прокопович у вигляді усних запитань і відповідей, які учні вивчали напам'ять [5, с. 237].

В статті «Про діяльність школи бджільництва, заснованої біля Батурина», надрукованої в «Земледельческом журнале» за 1829 рік під № 25, на сторінках 84 – 94 Петро Іванович пише: «Я одержав від Чернігівського гражданського губернатора розпорядження про мою школу бджільництва і про дозвіл мені видавати свої твори після того як про це ж саме надійшло від Малоросійського військового губернатора князя М. Г. Репніна, до якого надійшло відповідне відношення від міністра внутрішніх справ» [3, с. 33].

Проїшло лише три роки з часу відкриття школи бджільництва, а Петро Іванович вже побачив дидактичні недоліки: частині учнів навчання давалося надто важко. П. Прокопович має намір випустити в світ свої твори з бджільництва після належного доповнення їх відомостями з поясненнями, які були потрібними і необхідними його учням після закінчення повного курсу навчання [3, с. 133].

Твір з бджільництва, для учнів школи, складався з чотирьох частин, 30 розділів і 40 малюнків [4, с. 19]. У ньому розкриваються теми:

- Пізнання природи бджіл.
- Про різні знаряддя, необхідні у бджільництві.
- Про пізнання, необхідні для приведення заводу у добрий стан.
- Про штучні засоби у бджільництві [3, с. 134 – 135].

Міністерство внутрішніх справ, одержавши від Малоросійського Військового Губернатора відомості про засновану Прокоповичем школу бджільництва, про предмети навчання в цій школі і про його намір видати свої твори, які відносяться до цього профілю викладання, визнало все запроваджене П. Прокоповичем корисним. Оскільки згадане училище з дозволу Малоросійського Військового Губернатора уже відкрите, і до нього вступають учні, то в існуванні школи міністерство не знайшло ніякої перешкоди і так само в дозволі П. Прокоповичу видавати твори, які стосуються бджільництва, на основі правил, встановлених для друкування будь-яких творів [3, с. 136].

У 1829 році при школі бджільництва розпочато проведення дослідів. Наприклад, зважували 12 вуликів з бджолами різної цінності (найсильніші сімейства, посередні, мало сильні) щоденно ранком з тим, щоб визначити кількість меду, яка з'їдається сімейством бджіл за добу у різні пори року. Зважування тривало від часу виставлення бджіл із омшаника до осінніх морозів [3, с. 151].

Вулики «Юг» і «Сатурн» стояли на вагах день і ніч упродовж весни, літа і осені, і зважувались щогодини. В журнал заносилися всі оперативні дані і фактори, що впливають на життя бджіл: зменшення чи збільшення ваги вуликів, зміни на барометрі і термометрі, погоду, вітри та інші явища [3, с. 153].

Свої записи спостереження за бджолами Петро Іванович систематизував і «по своїй настойчивості, я вирішив би издавати книжечками, періодически, под названием Журнал о пчеловодстве» [5, с. 2]. Однак жодне видавництво не зголосилося на угоду, і він вирішив на власний кошт закупити обладнання для друкарні – невеликої типографії з літографією [6, с. 80].

В листі до Михайла Олександровича Максимовича (перший ректор університету Св. Володимира) П. Прокопович за-

питує: чи працюють в Києві хороші типографії, крім Лаврської, при університеті чи приватні. Його також цікавить питання про цензуру: «если Цензура не существует: то к кому и когда можно обращаться с рукописями, назначаемыми в печать, для Цензурной редакции» [5, с. 1].

Проходили роки, дозволу на друкування своїх творів з бджільництва Петро Іванович не отримував, тому він наважився на останній крок – звернутись до імператора Миколи I в надії, що тільки імператор допоможе йому. У Петра Прокоповича був хороший знайомий – генерал-ад'ютант, граф Володимир Федорович Адлерберг. З 1829 року Володимир Федорович Адлерберг «супроводжував государя у всіх його подорожах, перебуваючи на посаді начальника похідної Його Імператорської Величності канцелярії і члена військової ради» [7, с. 144]. Через деякий час, така можливість з'явилася. Імператор Микола I, «удостаивая весьма частых поселений» Київ, відвідав його п'ятнадцять разів [8, с. 172]. Під час однієї з подорожей імператора Російської імперії Миколи I Чернігівською губернією у П. І. Прокоповича з'явилася можливість передати через В. Ф. Адлерберга похідній Його Імператорської Величності канцелярії листа з проханням надати йому дозвіл відкрити типографію і літографію в його школі бджільництва в с. Пальчики, що біля Батурина.

Не дочекавшись дозволу на відкриття типографії і літографії при школі бджільництва, 23 лютого 1836 року П. Прокопович знову звертається з проханням до Чернігівського Цивільного губернатора М. І. Жукова: «Для скорейшего достижения издания своего сочинения о пчеловодстве, и для удобнейшего преуготовление Ученых средств для обучающихся в моей Школе людей этому важному предмету для сельского Хозяйства – я решился завести при Школе небольшую Типографию, и Литографию на свой счет – приемля смелость препроводить при сем на благоусмотрение Вашего Превосходительства составленное мною под высочайшим титулом прошение принадлежащее к подаче Министерства внутренних дел – в департамент исполнительной Полиции, о даче мне позволения на заведение означенных Типографии и Литографии и как законами требуются заверение о благонадежности желающего у себя учредить сказанные заведения: то состоя под благодетельным покровительством вашего Превосходительс-

тва, осмеливаюсь всепорнейше просить, ваше Превосходительство таковое одобрительное заверение о моей благонадежности при заведении Типографии и Литографии, приобща к прилагаемому мною прошению отослать оные Министерству внутренних дел в департамент исполнительной Полиции – и о разрешении тех заведений неоставить начальническим вашего Превосходительства благодетельным ходатайством» [9, арк. 2].

Канцелярія Чернігівського Цивільного губернатора М. І. Жукова виконала прохання П. Прокоповича – відправила клопотання про заведення типографії і літографії в школі бджільництва, але не вклала «Прошение помещика Конотопского уезда поручика Прокоповича о дозволении ему завести при его Школе Пчеловодства Типографию и Литографию» [9, арк. 9].

Через декілька місяців, 10 червня 1838 року канцелярія Чернігівського, Полтавського та Харківського генерал-губернаторства направила листа до Чернігівського цивільного губернатора: «Не видя из сих прошений необходимости или основательных причин, могущих побудить к дозволению учредить в частном имени Типографию и Литографию, я прошу Ваше Превосходительство склонить Г. Прокоповича отказаться от его намерения, и объявить ему о сем в ответе на его прошение» [10, с. 16]. Лист підписав генерал-губернатор, граф Олександр Григарович Строганов.

У 1838 році школу Прокоповича відвідав граф Олександр Григорович Милорадович, [9, арк. 34] який на той час проживав в Чернігові і займав посаду цивільного губернатора. Оглядаючи школу бджільництва, «обещал мне (Прокоповичу) помощи об исходотайственности разрешения от Министерства внутренних дел ... человеку завести типографию и литографию» [9, арк. 34].

Після святкування 10-річчя діяльності школи бджільництва, у грудні 1838 року, завдячуючи графу Володимирі Федоровичу Адлербергу, Петро Іванович отримує дозвіл від Міністерства освіти на відкриття типографії та літографії і друкування своїх творів в школі бджільництва [4, с. 20].

Згідно закону Російської імперії № 24687, § 85 від 25 червня 1811 року, де вказано: «Дозволение заводитъ новыя частныя Типографіи принадлежатъ Министерству просвещения. Но дозволенія сии не иначе могутъ быть допускаемы, какъ когда представлено будетъ учредителемъ одобрительное отъ Министерства Полиции

свидетельство в благонадежности его» [11, с. 726]. Як бачимо, свідоцтва про благонадійність П. І. Прокоповича не була представлена поліцією. Бажання мати свою друкарню не проходить, тому Петро Іванович звертається за порадою до М. О. Максимовича «во что бы примерно обошлось заведение маленькой частной Типографии на пр: с 1 станком и возможно ли завести ее напр. в селении близ Батурина? Позволит ли Правительство ее учредить?» [5, с. 1]. Він направив запит на окремі «принадлежности для заведения типографии», щоб можливий друкований обсяг складав 4 або 8 друкованих листів «т. е. от 60 до 80 стр. « [5, с. 4].

Нарешті, 19 липня 1839 року за № 4878 Петро Прокопович отримав «предписание Господина Вице Губернатора которым велено объявить Прокоповичу, что Господин управляющий Министерством Внутренних Дел изволил изъявить согласие на открытие при учрежденной Прокоповичем школы пчеловодства Типографии и Литографии» [9, арк. 33 – 34].

Петро Іванович Прокопович купує обладнання для типографії в Київському університеті ім. Св. Володимира [2, с. 263]. Він ділиться своєю радістю з Михайлом Максимовичем, що знайшов чоловіка, який «способный быть Корректором и управлять Типографией» [5, с. 2]. Через декілька місяців типографія і літографія були готові до роботи, набрані гранки сторінок майбутньої книги. За деякими свідченнями, був видрукований пробний екземпляр книги про бджільництво.

Через декілька місяців до Конотопського земського суду прийшло «Предписание Вашего Превосходительства от 11 декабря 1839 года № 13409 по предмету закрытия типографии, заведенной поручиком Прокоповичем». Подальший розвиток подій висвітлює документ: «За получением 23 декабря настоящего предписания Вашего Превосходительства временное отделение сего суда 26 того декабря съехал на место жительства Прокоповича, в село Пальчики, объяве ему оное предписание обязало подпискою о непроизведении на типографии никакого действия и эта типография в присутствии временного отделения совершенно закрыта и опечатана в одной комнате, на втором этаже находящееся, в которую нельзя иметь входа неразруша положенных на дверях покаик печатей. На типографию же сей никакого отпечатывания Прокопович еще не производил, причем Вашему Пре-

восходительству земской суд предоставляет взятую с Прокоповича подписку» [9, арк. 34 – 34 зв.]. Отже, 26 грудня 1839 р. типографія у маєтку бджоляра Прокоповича була опечатана, а з власника взята розписка, що він не проводив на ній друкарських дій.

На цьому Петро Іванович не зупиняється, він знову звертається до генерал-ад'ютанта В. Ф. Адлерберга. У листопаді місяці 1843 року Міністерство внутрішніх справ Чернігівському цивільному губернатору повідомляє, що побажання генерал – ад'ютанта В. Д. Адлерберга «препроводившего государя императора во время последнего путешествия он получил прошение отставного поручика Прокоповича соизволения ему открыть типографию для печатания записок о пчеловодстве» [12, арк. 3]. Йому відмовлено «ввиду, что типография Прокоповича закрыта с прошения министра Внутренних Дел графа Строганова О. Г., который еще ввремя справления должности Черниговского, Полтавского та Харьковского генерал-губернаторства не находил в ходатайстве Прокоповича достаточных оснований на учреждение типографии в школе частной, удаленной от надзора» [12, арк. 3 зв.]. Остання спроба П. Прокоповича відкрити типографію і літографію не увінчалась успіхом.

Після цього Петро Іванович остаточно збайдужів до своєї наукової праці, почав хворіти. В одній з останніх статей у газеті «Посредник» він писав з сумом, що його довголітня й унікальна наукова праця «уже не побачить світ» [6, с. 80].

Джерела та література

1. Маслов С. А. Биографические сведения о П. И. Прокоповиче // VI. Обозрение книг и журналов. Журнал министерства народного просвещения. Часть LXX. – Спб., 1851. С. 1 – 108.
2. Корж-Усенко Л. Традиційні християнські цінності новаторської школи Петра Прокоповича // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи. Випуск 42, частина 1. – Умань, 2012. С. 257 – 264.
3. Вибрані твори: у 3 т. / П. Прокопович. – Х. : Фактор, Т. 3: Про школу бджільництва П. І. Прокоповича. – 2012. – 352 с.
4. Прокопович П. І. Вибрані твори (у трьох томах). Том 1. Сімейства бджолині. – Х. : «Фактор», 2010. – 256 с.
5. Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського. Ф. 2 (прим. № 2955). Лист Петра Прокоповича до Михайла Максимовича. 7 січня 1838.
6. Скуратівський В. Т. Геніальний бджоляр Петро Прокопович, або «Я віддав йому все життя» // Берегиня. – Ч. 3 – 4. – С. 72 – 92.

7. Военная энциклопедия под ред. Новицкого В. Ф. – Петербург, 1911. 393 с.
8. Лебединцев А. С. Русские государи в Киеве. – К., 1896. – 345 с.
9. Державний архів Чернігівської області. Фонд 128, оп. 1, спр. 6110.
10. Петро Іванович Прокопович: зб. док. і матер. / упор. : Реброва Н. Б., Кіяшко Л. Г., Огієвська Р. [та ін.]. – Ніжин: Видавець ПП Лисенко М. М., 2016. – 100 с.
11. Полное собрание законов Российской империи с 1649 года. Том XXXI. 1810 – 1811. Печатано в Типографии II Отделения Собственной Его Императорского Величества Канцелярии, 1830. Ст. 24687. – 953 с.
12. Державний архів Чернігівської області. Фонд 128, оп. 1, спр. 8776.

Хоменко В. О.

Спогади Миколи Полетики про Конотоп початку ХХ ст.

Ім'я Миколи Павловича Полетики (1896 – 1988) не надто відоме сучасним українським історикам. Слід підкреслити, що воно почало замовчуватися ще за радянських часів. Учень М. Полетики, російський вчений Аполлон Давідсон, так пояснював причини ігнорування його наукової спадщини: «Заслуги Николая Павловича как ученого, преподавателя, учителя – бесспорны. Однако десятилетиями они предавались забвению. Его имя не принято было упоминать, его вклад в науку замалчивался. Причина? Дело в том, что в 1973 г., после того как его перевели на пенсию в Белорусском государственном университете, он эмигрировал в Израиль и последние полтора десятилетия жизни провел за рубежом. Он не участвовал там в политической жизни, не клеймил советскую действительность. И тем не менее о нем перестали писать. Поэтому необходимо восстановить его доброе имя, отдать ему заслуженную дань памяти. К сожалению, даже документы, связанные с его деятельностью, найти теперь очень трудно» [3, 287]. А. Давідсон присвятив М. Полетиці кілька розвідок [2; **Ошибка! Источник ссылки не найден.**; 4]. Крім нього біографію та наукову спадщину історика вивчали у своїх працях Рафаїл Ганелін [1], Борис Жигалов [5], Андрій Іванов [6].

Із загальнодоступних джерел дізнаємося такі факти з життя та діяльності М. Полетики. Майбутній радянський історик народився у 1896 р. в Конотопі у родині збіднілої гілки відомого українця